

Uit de oude Friese cultuur

Dakloodjes

Dakloodjes zijn de loden plaatjes, meest in de vorm van een wapenschildje, ± 6 à 8 cm hoog en 4 à 5 cm breed, waarmee de vroegere loodgieters de gaten van de spijkers die het lood moesten vasthouden, afdekten, waardoor het lekken langs die gaten werd voorkomen. De 18e- en 19e eeuwse plaatjes werden door de loodgieters versierd met hun namen, voorletters, wapens, huismerken, werktuigen enz., waardoor wij na nog kunnen nagaan, welke loodgieters de daken hebben gedekt, zomede over hun vak worden ingelicht.

Van de vele duizenden plaatjes, die de oude gebouwen tegen lekkage hebben beschermd, zijn nog maar weinige over, zij zijn bij de nieuwe dakbedekking van zink, mastiek e.d. niet meer nodig. De grote meerderheid is in de smeltkroezen verdwenen, doch gelukkig zijn er nog enkele tientallen bewaard gebleven, die in onze musea en kasten der verzamelaars zijn opgeborgen.

De namen der oude loodgieters: Born, Boomsma, Bekker, Maurits, Simmer, Klaasen, Bijlinga, van der Veer, Loor, van de Wijngaert, Koolstra, Hoekstra, enz., allen Leeuwarders, zijn in deze verzamelingen nog voor het nageslacht bewaard gebleven. Natuurlijk waren er ook nog loodgieters, die plaatjes gebruikten in andere Friese steden en allicht in de grote dorpen, terwijl ook wel loodgietersplaatjes uit Holland naar Friesland zullen zijn gekomen.

In mijn collectie heb ik een plaatje getekend I. V. Stolberg, 1755 (zie afb. 1) en een ander gemerkt A. Beijer, 1896, van wie ik niet weet, of ze uit Leeuwarden of van elders zijn, terwijl ook sommige voorletters niet anders dan door gissing kunnen worden thuisgebracht. Zo heb ik een plaatje met de letters I. F. (zie afb. 2) en een wapen van een halve z.g.n. Friese adelaar en een springende eenhoorn, dat ik heb toegeschreven aan I. Feddema, een oude Leeuwarder familie, waartoe ook zilver-smeden behoorden. Slechts een hoogst enkele keer zijn wij gewaar kunnen worden aan welke gebouwen de loodjes, die bij opkopers van oude metalen en antiquairs te vinden waren, hebben toebehoord.

In de laatste tijd heb ik een tweetal dakloodjes voor de Princessehof-verzameling kunnen aankopen, vermoedelijk afkomstig van oude Friese gebouwen. Het ene is versierd met de ruitjes van een leien dak, een passer, een soldeerbout en andere loodgietersgereedschappen en de letters P. W. B. Misschien is dit loodje afkomstig van een loodgieter, die de naam Born of Bekker droeg. Ik kocht dit loodje enige tijd geleden van een opkoper, die opgaf, dat het afkomstig was van het hoofdgebouw van onze strafgevangenis. Dit zou waar kunnen

zijn, daar in die tijd inderdaad een vernieuwing van een gedeelte van het dak van dit gebouw uit het midden der 19e eeuw, heeft plaats gehad. Het andere bleek afkomstig te zijn van de toren van Oldeboorn. Het loodje is vermoedelijk bij een verbouwing in 1733, van het dak van deze toren, daarop aanbracht. Het in spiegelschrift aangebrachte jaartal 1733 zou hierop kunnen wijzen; het kerkeboek van Oldeboorn kan hieromtrent waarschijnlijk opheldering geven. Het loodje brengt ons zelf trouwens ook al op weg, er komen n.l. verder op voor de voorletters Y. O., een loodgieters- of leidekkershamer met een kroon er boven. Onwaarschijnlijk is het dus niet, om aan te nemen, dat de loodgieter, die in 1733 het dak van de Oldeboornster toren heeft verbeterd, de voorletters Y. O. had en dat zijn zaak gevestigd zou zijn geweest in een huis, dat heette „de gekroonde leihamer”.

Wel draagt het oude huis Blokhuisplein no. 18, (oud nr. 259) in de wijkboeken van 1843 en 1878 reeds de naam „in de leihamer”, doch in die naam en op de gevelsteen van dit pand komt geen kroon voor. Van de ingestorte Jorwerder toren en van die van Langweer zijn ook nog dakloodjes in mijn bezit.

Behalve mijn collectie van een dertigtal meest Friese loodgietersplaatjes bevinden zich dergelijke verzamelingen in het Friesch Museum en in het Leeuwarder archief, terwijl hier en daar wellicht ook nog plaatjes in particuliere verzamelingen verborgen zijn. Zo trof ik een collectie van ruim vijftig plaatjes bij een zoon van een vroegere Leeuwarder loodgieter aan.

De plaatjes, alle hier te Leeuwarden verzameld, waren in hoofdzaak van Leeuwarder loodgieters afkomstig, slechts een enkele er van was getekend P. H. Vos, Zwolle. De loodjes werden gegoten in vormen die er uitzien als kleine wafelijzers of wel in open in zandsteen geslepen vormen. Ze worden nog wel aangebracht bij dakrestauraties van antieke gebouwen.

Een oude loodgieter noemde de dakloodjes die hij mij bracht *tercé*, *tracé*- of *trancé*-loodjes. Ik weet echter niet of de spelling van dit woord zo wel juist is.

De oude Leeuwarder loodgieters maakten ook wel *dakversieringen* van lood en andere metalen. Ik heb een tweetal in de Princessehof-verzamelingen; het ene is een beschadigde nokversiering, afkomstig van de achtergevel van de oude manége van de Friese Stadhouders, in de Grote Kerkstraat te Leeuwarden, niet ver van het Princessehof. Het andere is 'n keizerskroon, die eens de boekwinkel van den Leeuwarder archivaris-boekhandelaar Wopke Eekhof op de hoek van de Peperstraat-Nieuwestad-Wirdumerdijk heeft versierd.

Ook loden tuinbeelden, zoals een engeltje met de staart van 'n dolfin, de kop van een klassiek beeld, behoorden tot de voorwerpen, die de oude loodgieters maakten. Beide kocht ik in de Amsterdamse antiekhandel. Het engeltje heette afkomstig te zijn van een buiten aan de Vecht en zou van Frans maaksel

Afb. 1

Dakloodje van de loodgieter I. V. Stolberg met vele werktuigen, pomp, enz.: dd 1755.

Afb. 2

Dakloodje met wapen in 3 kwartieren, heraldisch, rechts z.g.n. Friese, halve adelaar, links boven een éénhoorn, onder een leihamer en I.F.

Afb. 3

Dakloodje met wapen in 3 kwartieren, heraldisch, rechts z.g.n. Friese, halve adelaar, links boven een leihamer, onder A.I.

zijn. De klassieke kop is vermoedelijk van een Amsterdamse beeldhouwer-loodgieter.

Ook penningen van lood kunnen door loodgieters gegoten zijn; zo bezit ik een penning van Marijke moai en een Middelburgse gildepenning van het gilde van de „vettewarriers”, dit waren gieters van vetkaarsen. De matrijzen hiervan zijn zeker door medailleurs gemaakt.

In de Princessehof-verzamelingen heb ik ook nog gegoten loden ornamenten, die voor spuiers van pompkransen en dergelijke hebben gediend. Ook deze loden ornamenten behoren zeker tot de producten van onze oude loodgieters.

De oude loodgieters maakten vroeger ook veel loden bakken voor de afloop van het regenwater van de daken. In Engeland werden deze loodgietersbakken veelal versierd. De Engelse collectionneurs hebben hiervan ook verzamelingen aangelegd. In een aflevering van de Connoisseur van omstreeks 1910 vond ik een geïllustreerd artikel hierover.

NANNE OTTEMA.

Een paar Leeuwarder collecties dakloodjes zijn tentoongesteld in de Goudleerkamer van het Princessehof waar ook de penningen, die het leven van Maria Louise in het Princessehof illustreren, te zien zijn.